

Makale Adı /Article Name

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINDA
TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL SORUNLARA
YAKLAŞIMI

TURKEY'S APPROACH TO REGIONAL
PROBLEMS IN THE DEMOCRAT
PARTY'S POWER

Yazar

Doç. Dr. Şerif DEMİR (Katkı Payı: %50)
Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, tanzimat1839@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-6831-2188
Arş. Gör. Yunus ÖZDURĞUN (Katkı Payı: %50)
Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, yunus.ozdurgun@siirt.edu.tr,
ORCID:0000-0002-3527-9270

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 25 Ekim 2021
Kabul Tarihi: 10 Aralık 2021
Yayın Tarihi: 30 Aralık 2021

Kaynak Gösterme

Demir, Ş.-Özdurgun, Y. (2021). Demokrat Parti İktidarında Türkiye'nin Bölgesel Sorunlara Yaklaşımı, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2), s.374-392.

DOI: 10.53586/susbid.1023750

Ek Beyan: Yazar etik kurulu onayının gerekmediğini belirtmiştir.

Öz

Lozan'dan sonra Türkiye'nin dış politikası barış üzerine inşa edilmiş ve hem komşu, hem de Batılı devletlerle iyi ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Türkiye bölgesel anlaşmalar yaparak sınır güvenliğini garanti altına almaya çalışmıştır. Türkiye, II. Dünya Savaşı devam ederken müttefik ve miğfer devletleri tarafından savaşa dâhil edilmeye zorlanmıştır. Ancak Türkiye izlediği politika sayesinde savaş dışında kalmayı başarmıştır. 1944 yılında savaşın sonucu belli olmuştur. ABD'nin savaşa ağırlığını koyması müttefiklere zaferi getirmiştir. Mağlubiyete uğrayan totaliter rejimler savaş sonunda yıkılmaya başlamıştır. Galipler savaş kazanımlarını paylaşmadan Türkiye tavrını ve tarafını ortaya koymuştur. Türkiye, Sovyet tehdidinin uluslararası alanda kendini hissettirmesinden rahatsızlık duymaktadır. Aslında bu durum 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerle iktidara gelecek olan Demokrat Parti'nin de dış politika anlayışının temellerini oluşturmuştur. Demokrat Parti iktidarı döneminin dış politikasına bakıldığında Sovyetler'in yayılmacı hareketlerine karşı ittifaklar oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Bu ittifaklar Batılı devletlerin de desteğini almıştır. Ancak söz konusu ittifaklar istenilen başarıyı tam olarak sağlayamamış ve dağılmıştır. Kıbrıs sorunu dönemin dış politikasını meşgul eden bir diğer konudur. Sorunun çözülmesi adına toplanan Londra Konferansı, tarafların tam olarak anlaşamamasından ve 6/7 Eylül olaylarının patlak vermesinden dolayı dağılmak zorunda kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Adnan Menderes, NATO, Balkan İttifakı, Bağdat Pakti

Abstract

After Lausanne, Turkey's foreign policy was built on peace and tried to establish good relations with both neighboring and Western states. Turkey tried to guarantee border security by making regional agreements in this period. While World War II was going on, Turkey was forced to be included by the allied and helmet states. However, Turkey stayed out of the war thanks to its policy. The USA brought victory to the allies, and the defeated totalitarian regimes started to collapse at the end of the war. Turkey revealed its stance and side before the victors stated their war gains. Turkey is uncomfortable with the Soviet threat. This situation formed the basis of the foreign policy understanding of the Democratic Party, which will come to power with the elections held on May 14, 1950. When we look at the foreign policy of the Democratic Party rule, it is seen that Turkey is trying to form alliances against the Soviet expansionist movements. These alliances also received the support of Western states. However, these alliances did not achieve the desired success and disintegrated. The Cyprus problem is another issue that occupied the foreign policy of the period. The London Conference, which was convened to solve the problem, had to dissolve due to the inability of the parties to fully agree and the outbreak of the 6/7 September events.

Keywords: Democratic Party, Adnan Menderes, NATO, Balkan Alliance, Baghdad Pact

Giriş

Türkiye Milli Mücadele'yi başarı ile tamamlayarak 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile egemen ve eşit bir devlet olduğunu dünyaya resmen kabul ettirmiştir. Lozan'ın imzalanmasından sonra Türkiye'nin dış politikası; Batılı, Balkan ve Ortadoğu devletleriyle barış üzerine inşa edilmiştir. Türk dış politikasında mevcut sınırların ve statükonun korunup sürdürülmesi genel amaç olarak benimsenmiştir (Koçak, 1995: 154). Bununla beraber 1930'a kadar Lozan'dan kalan birtakım sorunlarla uğraşmış,¹ 1930 sonrası (Hatay dışında) sınırlar kesinleşmiş, boğazlar sorunu çözülmüştür. Türkiye, bu dönemde bölgesel paktlar imzalayarak sınır güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Batı'da Balkan İttifakı, Doğu'da Sadabat Paktı bu anlayışın tezahürleridir (Ahmad, 1999: 311). II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye her iki blok tarafından savaşa kendi taraflarında girmeye zorlanmıştır. Bilhassa İngiltere, Türkiye'nin kendi safında savaşa katılması için çabalamıştır. Fakat Türkiye tarafsızlığını korumasını bilmiştir (Gönlübol ve Ülman, 1996: 191, Bilge, 1996: 388). Bu dönemde Türkiye'nin savaşan taraflarla ilişkileri normal ve uluslararası kaidelere uygundu (Yücebaş, 2021a: 118).

1944 yılına gelindiğinde ABD'nin savaşa katılmasıyla beraber savaşın sonucu belli olmuştur. Mağlubiyete uğrayan totaliter rejimler savaş sonunda yıkılmaya başlamış, Türkiye de tarafını ortaya koymuş, Ağustos 1944'te Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir (Avcioğlu, 1979: 1567; Lewis, 1991: 295). Savaştan galip ayrılan devletler Yalta'da toplanıp savaşın sonuçları hakkında değerlendirme yapmışlardır. Konferanstan sonra Türkiye'ye II. Dünya Savaşı sonrası genel bir konferansın San Francisco'da yapılacağı, bu konferansa katılabilmenin ön şartı olarak 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş olmak gerektiği bildirilmiştir. Hemen akabinde Türkiye 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir (Toker, 1990: 73). Ertesi gün Türkiye'nin Washington Maslahatgüzarı, Birleşmiş Milletler (BM) beyannamesini imzalamış, böylece Türkiye 5 Mart 1945'te BM kurucu üyeleri arasında yer almıştır (Ünal, 1994: 123). Tüm bu gelişmelerin yanı sıra Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik tehditleri² üzerine Türkiye bu tarihten sonra Batılı devletlerin yanında yer almış, takip edilen politika içeride de önemli siyasi gelişmelerin yaşanmasına yol açmış, çok partili hayata kesin olarak geçilmesini sağlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içerisinde beliren muhalefet 1945 yılının ortalarından itibaren sesini yükseltmeye başlamıştır. 14 Mayıs 1945'te görüşülen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, CHP içinde muhalefetin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Adnan Menderes, Emin Sazak ve Refik Koraltan gibi isimler kanuna sert bir şekilde karşı çıkmıştır (Barutçu, 1977: 293-296)³.

Kanunun TBMM'de kabul edildiği tarihten 4 gün önce, 7 Haziran 1945'te İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü, "Dörtlü Takrir" adıyla bilinen önergeyi vermiştir. Bu milletvekilleri önergelerinde; kanunlardaki ve parti tüzüğündeki anti demokratik hükümlerin tasfiyesi, meclisin hükümeti hakiki manada

¹ Fransa ile borçlar, İngiltere ile Irak sınırı meselesi ve Musul, Balkan devletleriyle azınlık ve göçmen sorunu Lozan'da çözülememiştir.

² Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı 19 Mart 1945'te Moskova büyükelçisi Selim Sarper'e 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşmasını feshettiklerini bildirmiştir. Sovyetler gerekçesinde, II. Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği değişikliklere, bu anlaşmanın uygun olmadığını, yeni şartlara uygun yeni bir anlaşmanın zaruri olduğunu açıklamıştır. Türk hükümeti dostluğu tazeleminin önemini belirterek, yeni anlaşmanın şartlarını sormuş, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov, 7 Haziran 1946'da Büyükelçi Selim Sarper'i kabul ederek ayrıntıları görüşmüştür. Sovyetler; Türk-Sovyet sınırından (Doğu Anadolu) toprak, Boğazlarda Sovyetlere üs ve Montreux Boğazlar sözleşmesinin gözden geçirilmesi gibi taleplerde bulunmuştur. Sovyetlerin talepleri reddedilmiştir. İstekleri reddedilen Sovyetler, Türkiye üzerinde bir baskı uygulamaya başlamışlardır. (Armaoğlu, 1992: 517; Goloğlu, 1982: 99-102; Us, 1966: 642)

³ TBMM'deki tartışmalar için bkz. (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, Cilt 17, Birleşim 54: 70-79)

denetlenmesine imkân verilmesi ve seçimlerin serbest yapılması olmak üzere üç hususa vurgu yapmıştır (Eroğul, 2003: 28). Takrir, TBMM'nin 12 Haziran 1945 tarihli oturumunda okunmuş ve reddedilmiştir. CHP'nin iktidarını sarsmayacak sınırlı bir demokrasiye izin vermek niyetinde olan Cumhurbaşkanı İnönü, muhalefetin partileşmesine fırsat vermek amacıyla önerenin reddedilmesinde etkili olmuştur (Koçlar, 2002: 754). Nihayetinde yukarıda adı geçen dört isim tarafından 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP) resmen kurulmuştur (Eroğul, 2003: 29). DP kurulduktan sonra ilk genel seçimler 21 Temmuz 1946'da gerçekleşmiş, 465 milletvekilliğinden CHP 395'ini, DP 64'ünü, bağımsızlar 6'sını kazanmıştır. DP'nin iktidara geliyise 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimle olacaktır. Oyların %55,2'sini alan DP 416 milletvekiliyle birinci parti çıkmış böylece Cumhuriyetin ilanından beri 27 yıllık CHP iktidarı son bulmuştur. CHP ise %39,6 oy oranıyla 69 milletvekilliğini alabilmiştir (Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, 2012).

1. Demokrat Parti'nin Dış Politika Anlayışı

DP, iktidarı boyunca söylemlerinde sıklıkla Atatürk dönemine atıfta bulunup dönemin devamı olduğunu öne sürmüştür. DP iktidarının dış politika anlayışının kökenlerini Atatürk dönemine dayandırmak mümkündür (Bayar, 1986: 50).

1936-37 yıllarında İsmet İnönü başbakan iken Atatürk ile ekonomi ve dış politika konularında aralarında fikir ayrılıkları oluşmuştur (Bozdağ, 1986: 48-49; Yeşilyurt, 2000). Atatürk, İtalya'nın yayılmacılığına ve tehdidine karşı Akdeniz'in doğusunda ortak savunma sistemi oluşturulmasından yanayken, İnönü bu fikre taraftar olmamıştır (Bozdağ, 1986: 48-49). Bir diğer ayrışma Hatay hakkındadır. Atatürk, Hatay'ın Türkiye'ye dâhil olmasını, gerektiğinde askeri harekâttan dahi kaçınılması gerektiğini düşünürken, İnönü biraz daha tedbirli ve temkinli davranılmasından yanadır. Yani Atatürk uluslararası ortamdaki gerginlikten faydalanılması ve aktif politika izlenmesi, İnönü ise savaşa yol açabilecek politikaya karşı olup ılıman bir tavır takınılması görüşündedir (Bozdağ, 1986: 48-49; Uyar, 1998: 329-330). İnönü ile olan görüş ayrılıklarına karşılık Atatürk, İnönü'nün Başbakanlıktan ayrılıp dinlenmesini uygun görmüş ve yerine Celal Bayar'ı getirmiştir. Bayar, ekonomi dış politikada Atatürk'le neredeyse aynı fikirleri paylaşmaktadır. Atatürk'ün son günlerinde dahi Hatay ile ilgilenmesi, (Kutay, 1982: 154) neticelerini 1939'da vermiş ve Hatay sonunda Türkiye'ye katılmıştır. Atatürk'ün vefatından sonra Türkiye'de şartlar değişmiştir. Cumhurbaşkanlığı makamına geçen İnönü, CHP'nin "*değişmez genel başkanı*" unvanını almıştır (Zürcher, 1996: 269). Parlamento yenilenmiş, Celal Bayar birkaç ay daha Başbakanlık makamında kalsa da sonuçta istifa etmiştir. Bayar'ın istifasından sonra İnönü ile diyalogu altı yıl kesintiye uğramıştır. Bu sürenin sonunda Bayar 4 Aralık 1945'te parti kurmak için Çankaya'ya çıkmıştır. İnönü, Bayar'a Atatürk dönemindeki devrimlerden sonra ikinci olarak dış politikayı sormuştur. İnönü, Bayar'a dış politika konusunda kurulacak partinin çizgisini sormuş, Bayar; Cumhuriyet'in ilanından sonra uygulanan dış politika anlayışından sapmanın olmayacağı konusunda teminat vermiştir (Toker, 1990: 113; Aydemir, 1993: 313).

DP, programının 18. maddesinde dış politika konusunda nasıl hareket edeceğini açıklanmıştır: "*Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, kolektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Milli varlığın ancak milli kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber, milletler birliği gayesini hedef tutacak barışçı ve açık bir dış siyasetin, memleket menfaatlerine en uygun ve realist yol olduğuna inanıyoruz.*" (Demokrat Parti Tüzük ve Programı, 1946: 21)

DP'nin dış politika hakkındaki görüşleri böyleyken 1946-1950 yılları arasında demokratik hayata yönelik bir takım kanun ve tüzükler yürürlüğe girmiş, ancak bazı politikalar özellikle korunmuştur. Bunlardan birisi de dış politika konusudur. Hükümetin dış politikası eleştirilememekteydi. Fakat

muhalefetteki bütün partiler arasında tam bir fikir birliği olduğundan böyle bir yasaklama tepki de çekmemekteydi (Lewis, 1991: 308).

1946 yılının ilk günlerinde Celal Bayar, yabancı basın temsilcileriyle bir basın toplantısı düzenlemiştir. Bayar, DP'nin dış politikasını; *"İktidar partisi ile iç meselelerde belki çok çatışacağız. Fakat memleketin kaderi, dış politikada iki partinin müşterek hareket etmesini icap ettirir. Bu bakımdan, dış politikada CHP ile tamamen mutabıkız. Atatürk'ün, Türkiye'nin istikbalini ve dünya barışını hedef tutan siyaseti partimizin de daima sadakatle takip edeceği yoldur. Esasen, bir dış tehdit veya tehlike karşısında, haysiyet ve şerefin emrettiği yolda yürümekte gerek Halkçı, gerek Demokrat bütün yurttaşlar arasında en ufak bir düşünce farkı bulunabileceğine asla ihtimal verilemez"* (Ulus, 29.04.1946; Fersoy, 1971: 103) sözleriyle açıklamıştır. DP kurulup meclisteki yerini aldıktan sonra, parti sözcüsü olarak kürsüye gelen Menderes'in ilk sözü, *"Memleketin iç emniyetini bozacak ve dışarıya karşı haysiyet ve itibarını kıracak herhangi bir hükümet dikkatsizliğinin evvela biz karşındayız"* (Aydemir, 1993: 171) olmuştur.

DP'nin ilk Dışişleri Bakanı olacak Fuat Köprülü'nün 1946-1950 yılları arasında çeşitli basın organlarında çıkan yazılarında iki olgu ön plana çıkmaktadır. Öncelikle dünyadaki kutuplaşma ve Türkiye'nin yer alması gereken taraf hakkında açıklayıcı bilgiler bulmamız mümkündür. Dünyanın komünizm tehlikesi altında bulunduğunu, hürriyet ve bağımsızlığın Batı dünyası yani Amerika'nın yanında yer almaktan geçtiği özellikle vurgulanmaktadır. Bu fikirler DP iktidara geçtiğinde uygulanan politikalarla da uyumaktadır (Öke, 1991: 58-61).

DP, muhalefet yıllarında dış politika konusunda CHP'nin yanında yer almıştır (Toker, 1990: 200). DP'nin iktidara vermiş olduğu bu desteğin iktidar ile aynı görüşü paylaştığından mı yoksa ülke menfaatleri gereği mi yoksa çok partili hayatın sürdürülmesi için mi olduğu net bir şekilde söylenemez. Kesin olan şey; muhalefetin bu desteğine CHP hükümetlerinin büyük önem verdiğidir. Sovyetler'den tehdit dolu notalar geldiği zamanlar muhalefet lideri olarak Bayar, hükümet tarafından devamlı surette bilgilendirilmiştir. Buna karşılık DP de hükümetten desteğini esirgememiştir (Özdemir, 1995: 183). Mesela iktidar-muhalefet ilişkilerinin en gergin olduğu Recep Peker hükümeti döneminde bile (Koçlar, 1996) iç politikada bazen sert tartışmalar yaşanmış, ama konu dış politikaya gelince hükümetten yana tavır sergilenmiştir (Toker, 1990: 200).

NATO'nun kuruluşundan kısa bir süre sonra CHP hükümeti NATO'ya üyelik için müracaat etmiş fakat olumsuz cevap almıştır (Avcıoğlu, 1979: 1609). DP, CHP'nin bıraktığı yerden aynı minval üzerine devam etmiştir. Zaten 1950 seçim bildirisinde DP, *"Memleketimizde iktidar tedabbülünün dış siyasetimizde hiçbir değişiklik yapmayacağına dost düşman herkesin emin olması"* (Sander, 1979: 73) şeklinde bir teminat da önceden halka açıklanmıştır.

14 Mayıs seçimlerini kazanan DP, 22 Mayıs 1950'de ilk kabinesini açıklamış ve kabinede Dışişleri Bakanlığına Fuat Köprülü getirilmiştir (Cumhuriyet, 23.05.1950; Zafer, 23.05.1950). Partinin dört kurucusundan ve önde gelen isimlerinden birinin Dışişleri Bakanlığına getirilmesi, DP'nin dış politikaya verdiği önemi göstermektedir. Başbakan Menderes, 29 Mayıs'ta açıkladığı hükümet programında takip edilecek dış politikanın esaslarını *"Dış ilişkilerde aynı politika sürdürülecek"* ve *"Ülkeye yabancı sermaye getirilecek"* (Cumhuriyet, 30.05.1950) ifadeleriyle ortaya koymuştur. Program, CHP'nin 1950'ye kadar getirdiği dış politika anlayışından bir sapmanın olmayacağını, fakat ekonomide daha liberal bir çizgi takip edileceğinin ipuçlarını vermektedir.

Dışişleri Bakanı Köprülü, Brüksel'de verdiği bir demecinde *"İkinci Dünya Harbinden beri Batı'ya yönelmiş olan dış siyasetimiz son seçimler neticesinde, bu istikamette daha faal bir şekil alacaktır"* (Cumhuriyet, 01.06.1950) sözlerini sarf etmiştir. Köprülü, Fransız basınına yaptığı açıklamalarında, DP'nin takip edeceği dış politikada herhangi bir değişikliğin beklenilmemesini sadece memlekette yabancı sermayenin teşvik edileceğini söylemiştir (Cumhuriyet, 17.06.1950). Köprülü'nün açıklamaları İnönü'nün daha evvel Batı'ya yönelik yapmış olduğu açıklamalardan pek farklı değildir. Hükümet bir

anlamda Türkiye'nin takip edeceği dış politika anlayışının Batı'nın yanında olmak olduğunu özellikle belirtme ihtiyacındadır.

2. DP İktidarı Döneminde Bölgesel Meseleler

2.1. Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya Katılması

II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan kutuplaşmalar soğuk savaşın fitilini ateşlemiştir. Sovyetlerin Doğu Avrupa'da yayılması, özellikle 1948 Çekoslovakya darbesi, bundan önce de Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Doğu Almanya'da Moskova uydusu yeni yönetimlerin kurulması, ardından Sovyetlerin atom bombası sahibi olması Batı ülkelerini iyice ürktürmüştür. Çünkü Sovyetler, Balkanlar ve Orta Avrupa'da hâkimiyet alanını gün geçtikçe genişletmekteydi. İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında yakınlaşmayla 17 Mart 1948'de Batı Avrupa Birliği denilen ittifakın oluşması sağlanmıştır (Gönlübol ve Ülman, 1996: 224; Erkmen, 2020: 1029). Buna göre taraflardan birisine saldırı olduğunda diğerleri her türlü yardımı sağlayacaklardı. Bu yakınlaşma ve ittifak Sovyetlerin Avrupa'daki yayılmasına karşı geliştirilen ilk tepki hareketidir. Ancak ABD de bu devletlerin yanında yer almıyordu.

Amerikan Anayasası'na göre Avrupa ile ittifaka girmesi imkânsız görünmekteydi. Fakat daha önce gerçekleşen her iki dünya savaşı da ABD'yi etkilediğinden, ABD ittifaka katılmak mecburiyetinde kalmıştır. ABD'nin anayasasında 11 Haziran 1948'de düzenleme yapılarak dış politikaya yeni bir şekil verilmiştir. ABD, Kanada ve Batı Avrupa devletleriyle gerekli müzakereleri yaparak 4 Nisan 1949 günü Kuzey Atlantik Anlaşması (North Atlantic Treaty Organisation) imzalanmıştır (Aydoğan, 1999: 483). Anlaşmayı imzalayan ülkeler ABD, Kanada, İngiltere, Belçika, Danimarka, Fransa, İtalya, İzlanda, Portekiz, Hollanda, Norveç ve Lüksemburg'dur. Anlaşma Sovyet yayılmacılığına karşı bir savunma özelliği göstermektedir. NATO'nun kurulması Doğu ile Batı arasında dengenin de sağlanmasını temin etmiş oluyordu.

Anlaşma isminden de anlaşılacağı gibi Kuzey Atlantik bölgesinin ortak savunulmasını amaçlamaktadır. Böyle bir ittifak sisteminin kurulması Türkiye'yi rahatlatmıştır. Çünkü Türkiye aynı yıllarda Sovyet yayılmacılığından son derece rahatsızdır. Türkiye'nin NATO'ya resmen üye olmasına kadarki süre içinde hükümetlerin dış politikasını belirleyen ana etmen, güvenlik endişesidir. Türkiye bütün çabalarını Batı'dan yana kullanarak bu problemini çözmeye çalışmıştır. NATO aynı zamanda "*Modern Türkiye*" için zorunlu görülüyordu. Türkiye, ABD'nin askeri ve ekonomik yardımından faydalanmak istemekteydi ancak bunun devamı NATO'ya dâhil olmaktan geçmekteydi. Türkiye bu amaçla Ortadoğu devletlerini kızdıracığı bilinmesine karşılık 28 Mart 1949'da İsrail'i resmen tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Ayrıca ABD'nin Akdeniz filosunun gemileri Türk limanlarına davet edilerek ihtiyaçlarının karşılanmasına çalışılmıştır (Erhan ve Küçüköğlü, 2001: 641).

NATO'ya ilk müracaat CHP iktidarının son günlerinde Mart 1950'de resmen yapılmış ancak sonuç olumsuz olmuştur. Türkiye'ye NATO'nun Kuzey Atlantik Bölgesiyle alakalı bir ittifak sistemi olduğu, bu bölgeyle ilgi ve sınırının bulunmadığından Türkiye'nin anlaşmaya dâhil edilmesinin mümkün olmadığı bildirilmiştir. DP iktidara geçer geçmez gerekli hukuki hazırlıkları yaparak 11 Ağustos 1950'de Türkiye adına ikinci müracaatı gerçekleştirmişti⁴. Sonuçta talep ikinci defa reddedilmiştir. Verilen cevapta; Türkiye'nin bulunduğu coğrafi bölge NATO alanının dışında olduğu için Türkiye'nin müracaatının olumsuz neticelendiği ifade edilmiştir. NATO üyeleri Türkiye'ye olumsuz bir cevap verirken, hepsinin kendince bir düşüncesi vardır. Belçika, Hollanda, Danimarka ve Lüksemburg gibi ülkeler, Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesiyle sorumluluk alanının genişleyeceğini ve kendileriyle ilgisi bulunmayan Akdeniz'de bir savaş çıktığında bu savaşa sürükleneceklerini, ayrıca Sovyetler'in tahrik olabileceği

⁴ Türkiye'nin ikinci başvurusu gerçekleştireceğini The Times gazetesi 2 Ağustos 1950 tarihli sayısında "*Turkey's Inclusion in Atlantic Pact*" başlıklı haberle duyurmuştur (The Times, 02.08.1950).

ihhtimalinden çekinerek karşı çıkmaktadırlar. Fakat asıl itiraz İngiltere'den gelmiştir. İngiltere görünürde Türkiye'yi Batı uygarlığının bir parçası olarak görmediğini söylese de sonra Ortadoğu'da Türkiye'yi farklı bir yerde kullanmak istediği anlaşılacaktır. İngiltere, Mısır ile Süveyş Kanalı konusunda şiddetli bir çatışma içerisindeydi. Bu nedenle Türkiye'nin güvenlik endişesiyle kendi Ortadoğu çıkarlarını birleştirerek Mısır'ın da katılacağı bir güvenlik sistemi kurmak taraftarıydı. ABD, İngiltere'nin bu tavrı üzerine "şimdilik" kaydı ile olumsuz bir tavır almıştır (Erkin, 1987: 215). Ancak Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes, barışın korunması amacıyla Türkiye'nin geleceğinin bu pakt içinde olduğunu sıklıkla belirtmişlerdir (Cumhuriyet, 07.08.1950; Zafer, 07.08.1950).

NATO, Kuzey Atlantik bölgesini savunmak amacıyla kurulmuştu, fakat Batılı ülkeler Doğu Akdeniz'de boşluk bırakmışlardı. Bu bağlamda ABD'nin fikirleri de 1951 yılından itibaren değişmeye başlamıştır. NATO Başkomutanı General Eisenhower, Avrupa'nın güvenliği için güneydoğu kanadının güçlendirilmesinin önemine dikkat çekmiştir. Bunun üzerine ABD, Türkiye'ye üs kiralama anlaşması teklif etmiş ancak hükümet böyle bir anlaşmanın, kendisini oyalayarak NATO'ya katılmasını engelleyeceğini düşünerek tavrı koyup; "Önce NATO, sonra üs" demiştir (Öke, 1991: 140). Türkiye gelinen bu noktada diplomasi atağına geçmiş, hükümet önce dışişlerinin sonra diplomatların görüşünü alarak strateji belirleme arayışına girmiştir. Londra, Paris ve Roma Büyükelçileri Çankaya'ya davet edilerek 23 Nisan 1951'de büyük bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda Bayar, Türkiye'nin NATO'ya katılmasının önem ve zaruretini anlatmıştır (Cumhuriyet, 24.04.1951).

Türkiye'yi Sovyetler karşısında yalnız bırakmamak için ABD bir ara formül önermiştir: "Ortadoğu'da kurulacak kolektif ittifak sistemine Türkiye'nin yardımcı olması." Türkiye'nin Ortadoğu Komutanlığı şeklinde Ortadoğu güvenliğinde rol alacak olması, İngiltere'nin fikrinin değişmesini sağlamıştır. 13 Ekim 1951'de ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye Ortadoğu Müttefik Komutanlığı kurulmasını kararlaştırarak, Mısır'a da iştirak etmesi için teklif götürmüşler, ancak Mısır bir Ortadoğu paktına katılmayı reddettiğini açıklamıştır (Sever, 1997: 91).

ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya dâhil edilmesini ancak 15 Mayıs 1951'de müttefiklerine önermiştir. ABD'nin bu kararının arkasında yatan şey değişen dünya şartlarıdır. Kore savaşının başladığı günlerde, ABD Kore'ye asker yollaması karşılığında Türkiye'nin NATO'ya alınabileceğine dair dolaylı mesaj yollamıştır. Bunun üzerine TBMM'nin 30 Haziran 1950 tarihli birleşiminde Kore'ye asker gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar Türk kamuoyunda olduğu kadar dünya kamuoyunda da yankı uyandırmıştır. The Times gazetesi konuyla ilgili olarak Türkiye'nin ABD'den gördüğü mali ve askeri yardımların Kore'ye asker göndermesinde etkili olduğu yorumunda bulunmuş, ayrıca Türk kamuoyunun kararı olumlu karşıladığını belirtmiştir (The Times, 07.08.1950). Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasındaki 259 subay, 18 askeri memur, 4 sivil memur, 395 astsubay, 4414 erbaş ve er olmak üzere 5090 kişilik 1. Türk tugayı, 17 Eylül 1950'de İskenderun limanından hareket etmiştir. Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi, Batı'da olumlu etki bırakmış ve NATO'ya dâhil olunmasını hızlandırmıştır (Melek, 1994: 43).

Türkiye'nin NATO'ya davet edilecek olmasının diğer bir sebebi de ülkenin sahip olduğu stratejik konumudur. Sovyetlere yakın, Ortadoğu için önemli bir noktada, Balkanlar ve Kafkaslara da sınır bir bölgenin jeopolitik önemi son derece değerlidir. NATO komutanları da bu durumun üzerinde ısrarla durmuşlardır. NATO Bakanlar Konseyi, 20 Eylül 1951'de Ottawa'da yapılan toplantıda özel bir oturumla Türkiye ve Yunanistan'ın üye olarak davet edilmesine karar vermiştir (Cumhuriyet, 21.09.1951). Amerikan basınında da Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesinin Ortadoğu'nun istikrarı için hayati rol taşıdığına dair haberler yapılmıştır (Barron's National Business and Financial Weekly, 22.10.1951). Bu arada Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesi İngiltere'nin Ankara büyükelçiliği tarafından da merakla izlenmiş ve konuyla ilgili İngiltere'ye şu görüşler bildirilmiştir; "Demokrat Parti'nin Türkiye'nin

NATO'ya katılma davetini sağlamadaki önemli başarısı, prestijini bir üst düzeye çıkardı. Daha cesur dış politika için bedel ödediklerini ve seleflerinin başarısız olduğu konuda kendilerinin başarılı olduklarını iddia edebilirler. İç politikadaki bazı anlaşmazlıklara rağmen, Demokratların ülkenin güvenini kaybettiğine dair şu ana kadar hiçbir kanıt yok. Toplam seçmenlerin yaklaşık üçte birinin oy kullandığı Eylül ayı ara seçimleri, partilere verilen desteğin 1950 Mayıs'ındakiyle hemen hemen aynı kaldığını gösterdi. Cumhuriyet Halk Partisi ve Millet Partisi birkaç alanda küçük kazanımlar elde etmişse de bunlar bir buçuk yıllık muhalefetten sonra onları pek cesaretlendirecek düzeyde değildi." (FO, 371/101848)

Menderes davet kararını memnuniyetle karşılarken İnönü bir basın toplantısı düzenleyerek "Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girmesi dünyada barış ihtimalini attırarak kıymetli bir unsur olabilir. Memleketimizin güvenliği, uluslararası bir oluşumun kader birliğine katılmış olmak bakımından siyaseten artmıştır denilebilir... Bundan sonra dünya barışı bakımından vazifelerimiz de artmış oluyor" ifadelerini kullanmıştır (Cumhuriyet, 26.10.1951, Zafer, 26.10.1951; Ulus, 26.10.1951; Akşam, 26.10.1951). Türkiye'nin NATO'ya katılmasına ilişkin davet TBMM'nin 18 Şubat 1952 günü birleşiminde Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün konuşmasıyla görüşmeye açılmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, IX/2, C.III, 1952: 314). CHP adınaysa sözü Meclis grup başkanı Faik Ahmet Barutçu almış ve NATO'ya katılımın bir başarı olduğunu kabul edip bu başarıda CHP'nin de payı olduğunu öne sürmüştür (Burçak, 1998: 109). DP adına konuşan Burçak, sabık iktidarın NATO'ya katılma ümidini yitirdiğini ve CHP'nin bu konuda DP'ye hiç yardımı bulunmadığını başarının tamamen hükümete yani DP'ye ait olduğunu söylemiştir (Burçak, 1998: 113-115; TBMM Tutanak Dergisi, IX/2, C.III, 1952: 322). TBMM'de bulunan 410 Milletvekilinden 409 olumlu, 1 çekimser oy çıkmıştır (Cumhuriyet, 19.02.1952; Akşam, 19.02.1952). Çekimser oyu Adana Bağımsız Milletvekili Cezmi Türk kullanmıştır. Meclis görüşmelerinde ve umumi politika arenasında herkes Türkiye'nin NATO'ya katılımını başarı olarak değerlendirmede hem fikirdir. Hatta partiler bu başarıdan pay kapma yarışına bile girmişlerdir. Muhalefet; "Bu eser milli politikanın sağladığı milli bir politikadır" diyerek hükümeti kutlamıştır⁵.

2.2. Balkanlar'daki Sorunlar ve Balkan İttifakı

DP yönetimi Atatürk'ün büyük ehemmiyet verdiği Balkan Paktı'nın faydalarını görerek benzer bir anlaşmanın yeniden imzalanması gerektiğine inanmaktaydı. Türkiye NATO'nun bir üyesiydi ama yeterli değildi. Çünkü Balkanlarda Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Arnavutluk Sovyet kontrolü altına girmişlerdir. Yunanistan'da da komünist rejim yanlılarıyla başlayan iç savaş güçlükle sona erdirilmiştir. Bölgede gittikçe artan Sovyet tesiri, Türkiye ve Yunanistan için bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü tehlikeye düşüren bir hal almıştır (Turan, 2000: 166).

Yugoslavya, 1948'de Stalin ile fikir ayrılığına düşerek Sovyetlerin yanından ayrılmıştır. Anlaşmazlığın temelini; Yugoslavya'nın kayıtsız şartsız Sovyetlere bağlanmasını isteyen Stalin'in istekleri oluşturmuştur. Tito, Sovyetler'in isteklerini kabul etmiyor daha bağımsız bir politika takip etmek arzusunu taşıyordu. Yugoslavya'nın Rusya ve komşu komünist ülkelerle ilişkileri kötüydü, ağır bir baskı altındaydı. Etrafının birer Sovyet uydusu olan Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'la sarılmış olmasından her an saldırıya uğraması endişesi içerisindeydi. Yugoslavya, Batı'ya yönelerek Sovyet tehdidinden kurtulmanın yollarını aramaktaydı. Bu amaçla Amerika ile ilişkileri olan, her an Batı'ya daha çok yaklaşan bir ülkeydi. Batılı devletler Yugoslavya'yı kendi taraflarına çekmek için yoğun çaba göstermekteydiler. Bu şartlar Türkiye ile Yugoslavya'yı da bir birine yakınlaştırabilir, ittifak kurulabilirdi. Çünkü Balkanlarda yalnızlığa düşen Yugoslavya, bu kötü ve karamsar ortamı düzeltmek amacıyla işbirliğine hazırdı (Avcıoğlu, 1979: 1621).

⁵ Cezmi Bey NATO'ya katılmaya fikren karşı değildir, yalnız Meclisin etraflıca araştırmadan, hissi hareket ederek, kararı aceleyle getirdiğini düşünerek çekimser oy kullanmıştır (Cumhuriyet, 19.02.1952).

Diğer yandan Yunanistan, kuzeyinde yer alan devletlerin desteklediği iç savaştan henüz çıkmıştı ve Bulgaristan'ın Ege denizine çıkmak istemesi gibi sebepler yüzünden Bulgaristan ile ilişkileri iyi değildi. Arnavutluk'la da ilişkiler iyi sayılmazdı. İtalya ile bazı problemleri vardı ve ilişkileri son derece bozuktu. Bu sebeple Türkiye ve Yugoslavya ile anlaşma yapmak konusunda istekliydi (Uçarol, 1982: 586).

Türkiye ile Yunanistan eş zamanlı NATO'ya dâhil olduklarından ve NATO'nun yeni kurulan Güneybatı kanadını oluşturduklarından dolayı aralarında bir yakınlık oluşmuştu. Bu amaçla karşılıklı ziyaretler sıklıkla yapılmaktaydı. Hatta ticari, siyasi ve birçok konuyu içeren bir dizi anlaşmalar gerçekleştirilmiştir (Cumhuriyet, 21-22.04.1952). Bu yakınlık her iki devletin yöneticilerinin resmi ziyaretleriyle daha da gelişmiş, bu ziyaretlere Yugoslav temsilciler de katılmaya başlamıştır. Türkiye'nin Yugoslavya ile temasları İngiliz büyükelçiliği raporlarında şöyle yer almaktadır; "*Haziran ayından sonra hızla gelişen Türk Dışişleri Bakanı ve Ankara'daki Yugoslav Büyükelçisinin teması, iki ülke arasındaki sempati ve ortak çıkar bağlarını geliştirmiştir. Sonraki altı ay boyunca askeri, basın ve sivil heyetler karşılıklı ziyaretlerde bulundular, Yugoslavya'ya bir Türk Parlamento heyeti davet edildi ve hem Mareşal Tito hem de Türk devlet adamları ortak bir tehlike karşısında askeri işbirliğinin değerine ve gerekliliğine göndermelerde bulundular. Türk Hükümeti, Balkan savunması konusunda daha ayrıntılı askeri görüşmelerin temellerini attı.*" (FO, 371/107547)

Türkiye'nin çabaları ilk olumlu sonucunu Ankara'da 28 Şubat 1953'te Türkiye Yunanistan ve Yugoslavya arasında dostluk ve işbirliği anlaşmasının imzalanmasıyla vermiştir. Bu anlaşmaya göre üç devlet ortak çıkarlarıyla ilgili konularda birbirlerine danışacaklar ve dışişleri bakanları yılda en az bir kere toplanacaktır. Bu anlaşmaya bir ek protokol ilave edilerek Balkanlar'ın ortak savunmasını planlamak için bir heyetin kurulmasını ve gerekli hazırlıkların yapılacağı toplantılar öngörülmekteydi (Özgişi, 2012: 147-148). Bu toplantılardan biri de Türkiye'de yapılmış, 18 Mayıs'ta konuk Yugoslav Parlamenter Heyeti'nin huzurunda Türk Meclisi, Türk-Yunan-Yugoslav Pakti'nin onaylanmasına ilişkin yasa tasarısını oybirliğiyle kabul etmiştir (FO 424/293, s.12).

Basın anlaşmaya olumlu yaklaşarak bu anlaşmanın Yugoslavya'nın Batı ülkeleriyle ilk resmi bağlantısı olduğuna dikkat çekmekteydi. Muhalefet de böyle bir işbirliğine olumlu yaklaşarak hükümeti desteklemiştir⁶. Anlaşma, İngiliz büyükelçiliğinin raporlarına ise şöyle yansımıştır; "*Türkiye, Yugoslavya'yı yanına çekerek Güneydoğu Avrupa'daki Batı savunma sistemine bir katkıda bulunabileceğini hissetti. Şubat ayı sonunda Ankara'da imzalanan Balkan Antlaşmasının tam bir askeri ittifaka dönüşebilmesi ve Yugoslavya'yı NATO savunma sistemine entegre etmenin bir yolu bulunabilirse bunun İtalya ile Trieste üzerindeki gerilimini azaltmaya yardımcı olabileceği umulmaktaydı.*" (FO, 371/112921)

Üç ülkeyi ortak bir ittifak etrafında buluşturan anlaşma 9 Ağustos 1954'te Yugoslavya'nın Bled şehrinde imzalanmıştır (Cumhuriyet, 13.08.1954; Zafer, 13.08.1954). Anlaşma 20 yıl süreli karşılıklı savunma amaçlıdır. Yugoslavya saldırıya uğradığı takdirde Türkiye ve Yunanistan yardıma yetişecek, NATO da müdahalede bulunup gerekli desteği verecekti. Buna ek olarak dışişleri bakanlarından oluşan bir konsey kurulacak ve Balkan istişare meclisinin teşekkülü gerçekleştirilecektir⁷. Bu anlaşma Yugoslavya'nın dolaylı da olsa NATO ittifak sistemine bağlanmasını ifade etmektedir. Böylece Balkanlar'da kurulan yeni ittifak sistemi bölgedeki boşluğu doldurmuş oluyordu. 19 Mart 1955'te posta haberleşmesiyle ilgili bir antlaşma imzalayan sürekli konsey bir daha toplanamamıştır. Üç Balkan devletinin arasındaki işbirliği başlangıçta İtalya'yı endişelendirmiştir. Ancak İtalya'ya gerekli güvence verilerek endişeleri giderilmeye çalışılmıştır. Hatta İtalya'nın dâhil olması için davet dahi yapılmış ancak sonuç elde edilememiştir (Hürriyet, 04.02.1955; Zafer, 04.02.1955).

⁶ Anlaşmanın tam metni 01.03.1953 tarihli gazetelerde yayınlanmıştır

⁷ İstişare meclisine dair anlaşma metni için bkz; (Ayın Tarihi, Mart 1955, No: 256: 64-65)

Balkan ittifakı, Yugoslavya'yı komünist bloktan uzaklaştırarak Batı'ya yaklaştırmaktaydı. Bu durum NATO'nun amaçlarına ve Türkiye'nin çıkarlarına uygundu. Bu çabalar Türkiye'ye Batı camiası nezdinde artı puan kazandırırken mevcut durum Sovyet Bloğu tarafından endişeyle izlenmekteydi. Türkiye, fazla tepki çekmemek için, Dışişleri Bakanı Köprülü Balkan ittifakını, "*Kimsenin aleyhine müteveccih değildir ve olamaz. Yegâne gayesi sulh emniyeti ve mevcudiyetini kurmaktır*" (Tanyeli ve Topsakal, 1959: 117) diye açıklama gereği duyacaktır.

Balkan İttifakı tüm bu gelişmelere karşılık 1955'in ikinci çeyreğinden itibaren gücünü yitirmeye başlamış, ilk adımı Yugoslavya atmıştır. Stalin'in Mart 1953'te ölmesiyle Sovyet dış politikasında yumuşama başlamış, bu başlangıç kendisini Balkanlar'da da hissettirmiştir. Türkiye, Sovyetler'deki politika değişikliğini göz ardı ederek aynı politikanın devamı düşüncesini savunurken Yugoslavya aynı fikirde değildi. Menderes, gelişmeleri önlemek ve Yugoslavya'yı kaybetmemek için bizzat Belgrat'ı ziyaret ettiyse de bu ziyaret fazla bir şey değiştirmemiştir (Cumhuriyet, 4-10.05.1955).

SSCB, Yugoslavya'yı Batı'dan koparmak için uyguladığı ekonomik ambargoyu kaldırmış ve diplomatik ilişkileri düzeltme yoluna gitmiştir. Kruşcev, 26 Mayıs 1955'te Belgrat'ı ziyaret edip adım atmış, buna mukabil Yugoslavya da Sovyetlerle ilişkileri geliştirme yoluna gitmiştir (Uçarol, 1982: 587). Neticede Yugoslavya, Komünist Blok ile olan soğukluğu gidermiş, bu durum Türkiye ve Batı ile ilişkilerinin zayıflamasına neden olmuştur. Yugoslavya, Sovyetlerle ilişkileri düzelterek bağlantısızlar hareketinde daha aktif faaliyet içerisine girmeye başlamış, böylelikle Türkiye ile yollar ayrılmıştır (Gönlübol ve Ülman, 1996: 248). Türkiye'nin Yugoslavya ile yollarının ayrılması İngiliz büyükelçiliği raporlarına şöyle yansımıştır; "*Türkiye Başbakanı, Balkan İttifakı Dışişleri Bakanları Konseyi'nin Şubat ayı sonunda Ankara'da yaptığı toplantı vesilesiyle Balkan İttifakı ile NATO arasında bir bağlantı kurma zamanının geldiğine dair görüşünü dile getirdi. Konu Mayıs ayında Yugoslavya'ya yaptığı ziyarette de vurgulandı ve Yugoslavya'nun yanıt vermemesi, kısa bir süre sonra Rusya'nın Yugoslavya'ya yaptığı ziyaretin duyurulmasıyla Türkiye hayal kırıklığına uğradı. Yugoslavlar böylelikle Balkan İttifakı'nın askeri yönünü kasten hafife aldıklarını kabul ettiler ve Türkler bunu, ittifakın daha etkili gelişmesini engellemekle eşdeğer olarak gördüler.*" (FO, 371/123999)

İttifakın diğer ülkesi Yunanistan da farklı hesaplar peşindedir. Yunanistan'ın amacı Kıbrıs'ı kendisine bağlamaktır (Eroğul, 2003: 159). Yunanistan bir yandan Türkiye ile Balkan İttifakını imzalayarak NATO'dan sonra bölgede de ortaklık içine girerken diğer yandan Türkiye'nin aleyhine bir faaliyet içine girerek Kıbrıs'ı almak için çabalamıştır⁸. Türkiye'nin 1955'ten sonra Kıbrıs meselesine ağırlık vererek, Yunanlıların tezine karşı çıkması her iki ülke arasında siyasi gerginlik ve siyasi çatışmaya yol açmıştır. Türkiye, 1955'te Sürekli Konsey'in ikinci toplantısının Atina'da yapılmasını engellemiş, Yunanistan Dışişleri Bakanı bunun üzerine 23 Aralık'ta bir demeç vererek Türkiye'nin 6/7 Eylül olaylarının zararlarını tazmin edene kadar Balkan İttifakı çerçevesinde Türkiye ile işbirliği yapmayacaklarını açıklamıştır. 1958'de ilişkilerin yumuşaması üzerine Balkan İttifakı'nın tekrar canlandırılması gündeme geldiyse de Yunanistan ve Yugoslavya bu fikre yanaşmamıştır (Fırat, 2001: 591-592). Kısaca Balkan ittifakı kuruluş amacına uygun amaçlarla yürütülmediği için arzulan sonuca ulaşmadan değerini yitirmiş, 1960 yılının Haziran ayında da resmen sona erdiği açıklanmıştır (Gönlübol ve Ülman, 1996: 249).

⁸ Yunanistan'ın Kıbrıs üzerindeki emelleri ve bu emellerin Balkan ittifakına nasıl yansıdığı İngiliz büyükelçiliği raporlarına da yansımıştır. Raporlarda konuyla ilgili; "*Türkiye'nin Balkan ittifakına güç katmak için yapabileceği çok az şey vardı. Yugoslavya, Rusya ile yaşadığı yeni zorluklara rağmen, ittifaka yeniden ilgi gösterdiğine dair işaretler gösterse de Yunanistan, Türkiye ile mevcut Kıbrıs üzerindeki gerilim devam ettiği sürece, Balkan ittifakını canlandırmak için kendi açısından hiçbir şey yapılamayacağını açıkça göstermeye devam etti*" ifadeleri yer almıştır. (FO, 371/130174)

2.3. Ortadoğu'daki Sorunlar ve Bağdat Paktı

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Ortadoğu'ya yönelik ilk pakt Atatürk'ün gayretleriyle kurulmuştur. Balkan ittifakının ardından Atatürk güneydoğu sınırlarını güvenlik altına almak istemiş, 1937 yılında Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında Tahran Sadabat Sarayı'nda anlaşma imzalanmıştır. DP de Atatürk dönemindeki gibi Balkan ittifakını canlandırmak isteyecektir. Ancak Atatürk döneminin dış politika şartlarıyla DP dönemi arasında farklar oluşmuştur. Aslında her iki döneme ait ittifakların kuruluş amaçları aynıdır. Atatürk'ün kurduğu Sadabat Paktı; Türkiye'nin özel gayretleriyle milli amaçların daha fazla ön plana çıktığı, bölge ülkelerinin iyi niyet ve gayretleriyle meydana getirilmiştir. Fakat Bağdat Paktı; DP iktidarının gayretleri ve Batılı ülkelerin desteği altında teşekkül ettirilecektir. Batılı ülkelerin işin içinde olması paktın amacını tartışmaya açarak bir takım şüphelere de sebep olacaktır. Bağdat Paktı'nın kuruluşunda Amerika ve İngiltere'nin aktif faaliyeti söz konusudur. İngiltere'nin 1950'lerden başlayarak Ortadoğu'da çıkarlarını korumak için bölgesel bir savunma örgütü kurulması; ABD'nin de Sovyetler'in bölgeye girmesini engellemek gibi düşünceleri vardır (Bazoğlu Sezer, 1997: 449).

Arap dünyasına gelince; Batı'ya karşı bir tepki söz konusudur. Kendilerinin aldatıldığını düşünmektedirler. Uzun yıllar sömürülmenin verdiği tepki her alanda kendini hissettirmektedir. Ayrıca Arap-İsrail anlaşmazlığında Batı'nın İsrail'in yanında yer almakla kendilerine en büyük haksızlığı yaptığı görüşü hâkimdir (Kurat, 1975: 284).

ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye 13 Ekim 1951'de Ortadoğu'da güvenliğini tesis maksadıyla "*Ortadoğu Müttefik Komutanlığı*" kurulmasını kararlaştırarak Mısır'a iştirak etmesi için teklif götürmüşlerdir (The Times, 15.10.1951)⁹. Batılılar Ortadoğu'da Türkiye önderliğinde askeri bir pakt kurarak bölgedeki çıkarlarını korumak niyetindedirler (Cumhuriyet, 14.10.1951; Ulus, 14.10.1951; Akşam, 14.10.1951). Mısır kendisine yapılan bu teklifi 15 Ekim'de yanıtlayarak herhangi bir pakta katılmayı düşünmediğini açıklamıştır. Mısır basınında da Türkiye aleyhine yazılar yayımlanmaya başlanmıştır (Cumhuriyet, 24.10.1951). Mısır bu teklifin İngiltere'nin Süveyş Kanalı'na yerleşmek bahanesiyle yapıldığını düşünmektedir. Sonuçta projeden vazgeçilmiştir (Armaoğlu, 1992: 520).

ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, 1953 yılının Mayıs ayında bölge ülkelerini gezerek Sovyet yayılmacılığına ve Komünizm tehdidine karşı önlem almalarını istemiştir. Ziyaretinde Türkiye'ye de uğrayan Dulles, Ankara'da yetkililerin fikrini alarak bir ön hazırlık yapmıştır (Cumhuriyet, 28.05.1953). Dulles, ziyaretleri sonucu hazırladığı raporunda; Arap ülkelerinin Sovyet tehdidinin farkına yeterince varamadıklarından, yakın gelecekte Ortadoğu Savunma Teşkilatı kurulmasının mümkün olmadığını açıklamıştır (Tunay, 1970: 214). Ancak Dulles raporunda diğer Arap devletlerinden bağımsız olarak Irak'la bir şeyler yapmanın mümkün olabileceğini düşündüğünü söylemiştir (FO 424/293, s.17).

Türkiye, uzun süredir ABD'nin ekonomik ve askeri yardımlarından faydalanmaktaydı ve bölge üzerinde liderlik yapabilecek özelliklere sahip güvenilir tek ülke konumundaydı. Türkiye, olaya daha ziyade kendisine en büyük tehdit olarak gördüğü Komünizm ve Sovyetler Birliği açısından bakmıştır. Ortadoğu'da kurulacak bir ittifak güney sınırlarını emniyet altına alacaktır. Böylece Sovyetler'in ve Komünizm'in yayılması da engellenmiş olacaktır.

⁹ Toplantı Ankara Palace otelde yapılmış ve İngiliz belgelerinde şu satırlar yer almıştır; "*Batılı Genelkurmay Başkanlarının Başbakan ve Dışişleri Bakanı ile üç büyükelçinin de katıldığı ilk toplantı dostaneydi ve Türklerin NATO'nun çalışmalarını desteklemeye ve NATO'nun kurulmasında Batılı güçlerle işbirliği yapmaya istekli olduklarını gösterdi.*" (FO 424/292, s.32) Ayrıca Türkiye için şu yorumlarda bulunulmuştur; "*Aynı zamanda Türkiye, Ortadoğu Komutanlığı ile beraber Ortadoğu'da uyum içinde hareket eden dört güçten biri olarak konumunu sağlamlaştırmıştır. Ortadoğu ile NATO devletleri arasındaki köprü olarak coğrafi konumunun önemi ile kendisine ait olan yeri almaktadır. Bu yeni statü, Türk Hükümeti'nin dış ilişkilerdeki güvenini arttırmış ve ülkelerinin dünyadaki önemini anlamalarını sağlamıştır.*" (FO 424/293, s.1)

Türkiye'nin BM daimi delegesi Selim Sarper; Ortadoğu'daki boşluğa dikkat çekerek bölgenin önemine değinmiş ve Sovyet emperyalizmine açık olduğunu vurgulamıştır (Cumhuriyet, 19.02.1954). Bölgedeki boşluğun ABD de farkındadır. Ortadoğu'nun stratejik önemi üzerinde sık sık duran ABD, bu durumun kendileri için endişe kaynağı olduğunu da açıklamaktan çekinmemiştir (Zafer, 28.01.1954). İngiltere'ye gelince; II. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlık hareketlerinin güç kazanması üzerine Ortadoğu'dan er geç çekileceğini anlamış, geri çekilirken bölgede en azından Süveyş Kanalı civarında askeri üsleri elinde bulundurması gerektiğine inanmıştır (Canatan, 1996: 64).

Mısır'da Batı'ya ve emperyalizme karşı günden güne bir tepki gelişmektedir. Özellikle Kral Faruk devrildikten sonra yerine Nasır geçince Mısır ve Arap milliyetçiliği hızla gelişmeye başlamıştır (Sander, 2000: 64). Mısırlı milliyetçilerle İngiliz askerleri arasında sık sık çatışmalar yaşanmıştır. İngiltere Süveyş Kanalı ve diğer askeri üsleri teminat altına almanın yollarını aramıştır. Bu amaçla Ortadoğu Savunma Paketi'nin kurulmasını ve kendi üslerinin varlığını bu şekilde garanti altına almak niyetindedir. İngiltere, bu noktada Türkiye'nin devreye girerek oluşturulacak askeri pakta önderlik etmesini istemektedir. Bu aslında Türkiye'nin son derece memnun olabileceği bir durumdur. Bir yandan Ortadoğu, Sovyet yayılmacılığına kapatılacak, diğer yandan bölgede büyük nüfuz ve etki kazanılacaktır. Dışişleri Bakanı Köprülü, Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle Batı ülkeleri arasında işbirliği kurulmasının görevi olduğunu ve memnurlukla yardımcı olabileceklerini söylemiştir (Cumhuriyet, 15.01.1952).

1950'li yıllarda henüz bağımsızlığa kavuşmuş Pakistan, Hindistan'la bütün meselelerini tamamen çözememişti. Özellikle Keşmir sorunu her iki ülkeyi gergin bir atmosfere taşımış, savaşın eşğine kadar gelmişlerdir. Pakistan imkânlarını geliştirmek ve Hindistan karşısında konumunu daha da kuvvetlendirmek için ABD ile sıcak ilişkiler kurmuştur. ABD'den yardım almaktaydı, ancak bunu yeterli bulmamaktaydı. ABD, Pakistan'a istediği askeri malzeme ihtiyaçlarını, Ortadoğu'da kurulacak savunma ittifakına katılması karşılığında verebileceğini söylemiştir (Gönlübol ve Ülman, 1996: 252).

Türkiye de Pakistan'a olumlu yaklaşmakta ve ilişkilerin geliştirilmesini istemektedir. Bu ilişkileri geliştirmek ve belirli bir zemine oturtmak amacıyla heyetler görüşmeler yapmışlardır (Cumhuriyet 20.03.1951). Ardından 26 Temmuz 1951'de her iki ülke arasında dostluk anlaşması imzalanmıştır (Zafer, 27.07.1951; Ulus, 27.07.1951; Cumhuriyet, 27.07.1951). Anlaşma önce kültürel alana yayılmış ardından anlaşmayı daha da genişletme çabaları başlamıştır. Bu gelişmelerden ABD ve İngiltere son derece memnuniyet duymakta ve gelişmeleri teşvik de etmektedirler. 1953 yılından itibaren Türkiye ve Pakistan aralarındaki görüşmelerde Ortadoğu'yu sıklıkla konuşmakta ve bölgede kurulabilecek bir ittifak sisteminden söz etmektedirler (Yeni Ulus, 02.12.1953; Hürriyet, 02.12.1953; Akşam, 02.12.1953).

İkili münasebet ve karşılıklı ziyaretler sonucunu vermeye başlamış ve 26 Ocak 1954'te Türkiye ile Pakistan arasında askeri bir anlaşma imzalanmıştır (Cumhuriyet, 27.01.1954; Zafer, 27.01.1954; Akşam, 27.01.1954). Bu anlaşmanın etkinliğini ve mahiyetini genişleten bir anlaşma daha Karaçi'de 2 Nisan 1954'te imzalanmıştır (Serbest, 2016: 403). Bu anlaşmanın bütün "barışsever" devletlere açık olduğu belirtilmiştir Karaçi anlaşması ileride oluşturulacak paktın temelini oluşturmuştur. (Cumhuriyet, 20.02.1954; Yücebaş, 2021b: 131). Bu anlaşmanın pakta dönüşmesi için Türkiye ve Pakistan büyük gayret içindedir. Özellikle Türkiye bölgede bir ittifak kurulmasını çok istemektedir. Türkiye, Pakistan dostluğuna büyük önem vermiş, Pakistan'ın Hindistan'la olan Keşmir meselesinde sürekli Pakistan'ı desteklemiştir (Cumhuriyet, 06.07.1956).

Menderes, Ortadoğu ülkeleriyle yapılması planlanan ittifak için nabız yoklamak bağlamında Nisan 1953'te bölge ülkelerine geziye çıkmıştır (Cumhuriyet, 26.03.1953; Zafer, 26.03.1953). Bu ziyaretler Türkiye açısından olumlu geçmemiştir. Türkiye'nin İsrail'i tanıyan ilk ve tek Müslüman ülke olması Arap devletleri tarafından unutulmamıştır (Zürcher, 1996: 343). Ayrıca Türkiye'nin Batı'ya yönelik dış politika takip etmesi, Batılıların elinden bağımsızlıklarını yeni kazanmış Ortadoğu ülkeleri tarafından

kaygı ile izlendiği anlaşılmıştır. Arap ülkeleri Sovyetleri tehdit unsuru olarak görmemekteydiler. Onlar daha ziyade İsrail ile çatışma hali içerisindeydiler.

Türkiye, tüm bu gelişmelere karşılık Ortadoğu ülkelerindeki diplomatik temsilcileri ve dışişlerinde görevli uzmanlarla durum değerlendirmesi yapmıştır. Hükümet, uygulamaya koyacağı dış politika hakkında bürokrasinin ve diplomatların fikrini almak istemiştir. Amaç oluşturulacak ittifaka Arap ülkelerinin katılmasını sağlamaktır ve olumlu netice alınacağına dair düşünce oluşmuştur (Hürriyet, 15.07.1954). Fakat Arap ülkeleri içerisinde sadece Irak Batı politikalarına yakın durmaktaydı. Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'ya tam bir Batı hayranıydı denilebilir (Gönlübol ve Ülman, 1996: 255).

Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, Temmuz 1954'te İngiltere'den sonra Türkiye'yi de ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında Irak'ın Türk-Pakistan anlaşmasına katılması gündeme gelmiştir. Türkiye, Arap devletlerinin menfaatlerine aykırı bir politika izlenmeyeceği noktasında Irak'a teminat vermiş ve birçok konuda ortak fikirde birleşmiştir (Cumhuriyet, 15.07.1954; Zafer, 15.07.1954)¹⁰. Ancak ziyaretin İngiltere dönüşünde gerçekleşmesi Irak'ın böyle bir pakta yönlendirildiği düşüncesine yol açmıştır. 1955 yılının başındaysa The Times gazetesinde şu satırlar yer almıştır; *“Türkiye ile Irak arasında derhal karşılıklı savunma anlaşması hazırlanıp imzalanacaktır. Anlaşma, Ortadoğu'dan veya bu bölgenin dışından gelen saldırılara karşı koymak üzere tasarlanacak ve Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 51. Maddesine uygun olacaktır. Benzer amaçlarla diğer devletlere de açık olacaktır.”* (The Times, 13.01.1955)

Nihayetinde *“Bağdat Paktı”* adlı ittifak anlaşması Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955'te imzalanmıştır¹¹. *“Güvenlik ve savunma”* konularında işbirliğini öngören sekiz maddelik ve beşer yıllık sürelerle yenilenmesi ön görülen anlaşma uyarınca iki devlet birbirinin iç işlerine kesinlikle karışmayacaktır. Menderes aynı gün Ortadoğu'da istikrarın ancak NATO ile birleşmekle sağlanabileceğini söylemiştir. Menderes tıpkı Balkan ittifakı gibi Bağdat Paktı'nı da NATO ile ilişkilendirmek niyetindedir. Bağdat Paktı'na Mısır dışındaki tüm Arap ülkelerinin katılması beklenmekteydi (Armaoğlu, 1991: 120).

Pakta dâhil olacak devletler iki kategoride değerlendirilmektedir. Birinci kategori, Arap milletleri ve bütün Arap devletleri; bunlar hiçbir ayırma tabi tutulmadan arzu ettikleri gün ittifaka dâhil olabilirler. İkinci kategori, Ortadoğu'da barışın sağlanmasına katkı sağlayabilecek durumda olan devletlerdir. Burada İran ve Pakistan'a kapı açılıyor, ayrıca Batılı ülkelerin de katılabilmesine olanak tanınıyordu. İsrail'in ise bu ittifaka katılması 5. Madde ile engellenmiştir¹².

Türkiye'nin Irak ile anlaşma sağlaması Arap devletlerinin lideri olmak isteyen Mısır'dan tepki gelmesine neden olmuştur. Mısır Devlet Başkanı Nasır, kendi liderliği altında gerçekleştirilmeyi düşündüğü Arap bloğuna engel olabileceğini düşünerek Bağdat Paktı'na eleştirilerde bulunmuştur (Armaoğlu, 1992: 526). Türkiye, tasarladığı ittifaka bütün Ortadoğu ülkelerini davet etmiş ancak Mısır'ın mutlaka katılması için özel bir çaba sarf etmemiştir. Mesela Köprülü; Batılı bir gazeteye verdiği demeçte, Türkiye-Mısır anlaşması için acil bir durumun olmadığını, zaten Mısır'ın kendi iç meseleleriyle uğraştığından anlaşma konusunda ilk adımı da onların atması gerektiğini söylemiştir

¹⁰ Buradan kastedilen İsrail'e dolaylı da olsa paktın kapısının kapalı olduğu ve İsrail'le bir işbirliğinin yapılmayacağını garantisinin verilmesidir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001: 622).

¹¹ Başbakan Adnan Menderes, paktın imzalanması için 20 Şubat'ta Bağdat'a hareket etmiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA] Fon No: 30.1.0.0- Kutu No: 2 Dosya No: 14 Sıra No: 7; Pakt ile anlaşma metni için bkz; (Düstur, 3. Tertip, c. XXXVI, 422-425; Ayın Tarihi, Şubat 1955, No: 255: 185-188)

¹² "Madde 5; İş bu anlaşma Arap birliği azası devletlerden herhangi birisinin veya bu bölgenin emniyet ve sulhu ile faal şekilde ilgili ve taraflarca mutlak olarak tanınan herhangi diğer bir devletin iltihakına açık bulunacaktır..." İsrail Arap devletleri tarafından hukuken tanınmadığından katılması mümkün olamamaktadır.

(Cumhuriyet, 11.12.1954). Hükümet böyle yoğun bir dış politika trafiği içindeyken İnönü muhalefet olarak hükümetin Ortadoğu siyasetini desteklediklerini açıklamıştır (Zafer, 03.02.1955).

Türk-İrak anlaşmasına karşı harekete geçen Mısır; Suriye ve Suudi Arabistan ile görüşmelere başlamış, bu üç devlet 6 Mart 1955'te askeri, siyasi ve ekonomik bir birlik oluşturmuştur. Aynı zamanda Bağdat Paktı'na katılmama kararı almışlardır. Ancak bu birliğe sadece Yemen iştirak etmiş, diğer Arap ülkeleri katılmamışlardır (Armaoğlu, 1991: 120).

1955 yılı Bayar ve Menderes için Ortadoğu ülkelerini kapsayan yoğun bir ziyaret programıyla geçmiştir. Suriye, Lübnan, İran, Pakistan ve Irak'a ziyaretler gerçekleştirilmiştir. İlk izlenimlerde; Mısır açıkça cephe alarak, Pakтын Arap siyaseti ve birliğinin aleyhinde olduğunu söylemesinin olumsuz etkisi hissedilmiş, Suriye'de pakt aleyhine gösteriler yapılmıştır (Cumhuriyet, 15.01.1955; Zafer, 15.01.1955; Yeni Ulus, 15.01.1955). Araplardan beklenen ilgi gelmese de Bağdat Paktı genişleme sürecine girecektir. Önce İngiltere 4 Nisan 1955'te, ardından Pakistan 23 Eylül 1955'te ve İran 3 Kasım 1955'te pakta katılmışlardır (Zürcher, 1996: 269). İngiltere'nin pakta katılması Mısır ve Suriye'nin eline yeni bir koz vermiştir. Bu koz; Bağdat Paktı'nın İngiltere'nin Ortadoğu'daki sömürgeciliğinin yeni bir eseri olduğu iddiasıdır (Armaoğlu, 1992: 523).

Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu ile bir süre ilgilenmemiştir. Ancak bilhassa Bağdat Paktı'nın imzalanması Sovyetler'de politika değişikliğine sebep olmuş, artık Ortadoğu ile daha fazla ilgilenilmesi gerektiğine inanılmıştır. Sovyetler, önceleri olumsuz hisler besledikleri Nasır'ı desteklemeye başlamışlardır. Bu durum zaten Batı ile ilişkileri iyi olmayan Nasır'ın da işine gelmekteydi (Sander, 2000: 325). Sovyetler'in tavrından güç alan Mısır ve Suriye; Türkiye'ye karşı propagandaya girişip Türkiye'yi "*Batı emperyalizminin jandarması olmakla*" suçladılar. Mısır'ın önyak olduğu Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen aralarında ortak bir blok oluşturdular. Ürdün ve Lübnan ise tarafsız kalarak her iki tarafa da mesafeli durdular. İsrail de hesaba katılırsa Ortadoğu dört parçaya bölünmüştür (Armaoğlu, 1991: 120).

Bağdat Paktı'na İsrail'in dahi tepki gösterdiği görülecektir. İsrail'e göre pakt kendisine karşı kurulmuş nitelikteydi. Bu tepkiler ABD'yi pakta hemen katılmaktan vazgeçirmiştir (Fırat ve Kürkcüoğlu, 2001: 625). Ancak ABD pakta direkt katılmasa da desteklemeye devam etmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı, 1956 yılının Kasım ayında yayınladığı bildiri ile Bağdat Paktı üyelerinin toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığının kendi garantileri altında olduğunu, pakta yapılacak herhangi bir saldırıyı kendilerine yapılmış sayacaklarını açıklamıştır (Gönlübol ve Ülman, 1996: 267-268). ABD pakтын önce ekonomik boyutunda, nihayet 23 Mart 1957'de de askeri komisyonlarında yer almıştır (Cumhuriyet, 20.04.1956; Akşam, 24.03.1957).

Bağdat Paktı'na Irak dışında Arap ülkesinin katılmaması ve katılan Müslüman ülkelerin Arap kuşağına dâhil olmaması, pakтын Arap desteğinden mahrum kalmasına neden olmuştur. Bu durum önemli bir eksiklik oluşturmuştur. Ayrıca gelen tepkiler karşısında ABD'nin Bağdat Paktı'na direkt katılmaması da ikinci büyük zaafıdır. Nasır bir anlamda başarılı olmuştur. Her ne kadar kendi Ortadoğu liderliği büyük darbe yiyerek amacına ulaşmasa da Bağdat Paktı'na büyük darbe vurduğu açıktır. Ortadoğu'da bölge ülkelerinin sulh ve istikrarını sağlayarak, Türkiye'nin güneydoğu kanadını emniyet altına almak için uğraşılan Bağdat Paktı bu şartlar altında fazla uzun ömürlü olamayacaktır (Sander, 2000).

14 Temmuz 1958'e gelindiğinde Irak'ta askeri darbe olmuş, Kral Faysal ve Başbakan Nuri Sait Paşa iktidardan düşürülmüştür. Türkiye, Ortadoğu'daki en önemli müttefikini kaybetme kaygısıyla darbeye engel olabilecek askeri müdahaleyi düşünmüş ancak ABD'nin araya girmesiyle vazgeçmiştir (Kurat, 1975: 287).

İktidarı ele geçiren General Kasım, Bağdat Paktı'ndan çekildiklerini açıklamıştır. Bağdat Radyosu da 24 Mart 1959'da Irak'ın emperyalizmle ilişkilerinin kesildiğini bildirmiştir (Cumhuriyet, 25.03.1959).

Bunun üzerine Londra'da yapılan Bağdat Paktı toplantısında pakt merkezinin Ankara olmasına ve Irak'taki yeni rejiminin tanınmasına karar verilmiştir (Zafer, 30.07.1958). 21 Ağustos'taysa Bağdat Paktı'nın adı Central Treaty Organisation/Merkezi Anlaşma Teşkilatı (CENTO) olarak değiştirilmiştir (Cumhuriyet, 20.08.1959).

Irak darbesi Türkiye'nin iç politikasında derin yankılar uyandırmıştır¹³. Özellikle DP aleyhtarı basın konuyu gündemde tutmuştur. Menderes son derece kızgın bir şekilde muhalefeti suçlayarak halkı kışkırttıklarını, Irak ihtilalini örnek göstermek suretiyle hükümeti halk hareketiyle devirme yönünde provokasyonlar yapıldığını iddia etmiştir (Zafer, 07.09.1958). Ayrıca Menderes, Irak'ın Türkiye'ye örnek gösterilmesinden de rahatsızlık duyarak Irak'taki siyasal yapı ile Türkiye'nin durumunun tamamen farklı olduğunu, Irak'ta baskı rejimine dayanan salt bir krallık bulunduğunun özellikle üzerinde durmuştur (Zafer, 18.05.1960). İnönü ise daha diplomatik bir dil kullanmıştır. CHP lideri, DP hükümetini Irak iç işlerine karışmakla Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye atmakla suçlamıştır (Yeni Ulus, 28.07.1958; Bayar, 1991: 62).

2.4. Kıbrıs Sorunu ve Londra Konferansı

EOKA terörünün tırmanması İngiltere'nin Kıbrıs politikasında değişikliklere yol açmış ve ortak görüşmelere Türkiye davet edilmiştir. İngiltere, 20 Haziran 1955'te Yunan ve Türk hükümetlerini Doğu Akdeniz ile ilgili sorunları görüşmek üzere Londra'ya davet etmiştir (Cumhuriyet, 03.07.1955; Zafer, 03.07.1955). Türkiye'nin böyle uluslararası toplantıya katılmasından Yunanlılar rahatsızlık duymaktadırlar. Çünkü Londra Konferansı, Türkiye'nin Kıbrıs meselesine taraf olarak resmen kabul edilmesi demektir.

Kıbrıs'taki terör Türk hükümetinin politikasına tesir etmiş ve hükümet de Kıbrıs'ı öncelikli konuları arasına almıştır. Muhalefet, Kıbrıs konusunda hükümetin yanında yer almış ve destek vermiştir (Yeni Ulus, 25.06.1955; Zafer, 24-25.06.1955; Akşam, 25.09.1954). Hükümet, Kıbrıs'taki tahrik ve kışkırtmalara son vermesi için Yunanistan'ı sert bir nota ile uyarmıştır (Cumhuriyet 12-13.07.1955; Zafer, 13.07.1955). Menderes, adada artan terör olaylarına dikkat çekmiş, 24 Ağustos 1955'te Türk toplumunun güvenliğinin sağlanamaması üzerine Türkiye'nin kesinlikle devreye gireceğini, Kıbrıs'ın statüsünde değişikliğe izin verilmeyeceğini ve adanın İngilizlere kalmasını tercih ettiklerini söylemiştir. İnönü de aynı fikirde olup ona göre ada İngilizlere kalmalıdır. Millet Partisi lideri Osman Bölükbaşı ise "İktidar ile dış politikada hiçbir görüş ayrılığımız yok" (Vatan, 25.08.1955; Hürriyet, 25.08.1955; Vatan, 26.08.1955) demektedir.

İngiltere'nin Londra Konferansı'nı toplama amaçlarından biri de Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirip bir takım tavizlerle kendi politikasını başarıya ulaştırmaktır. Londra'ya giden Türk heyetinde başkan olarak Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Savunma Bakanı Ethem Menderes, üç general ve konu uzmanı diplomatlar vardır (Cumhuriyet, 25.08.1955). Londra'ya giderken Türk hükümetinin görüşü üç noktaya dayanmaktadır. Birincisi; İngiltere adadan çıkmamalı, eğer çıkmak isterse ada Türkiye'ye verilmelidir. Zorlu, Kıbrıs'ta herhangi bir değişikliği kabul etmeyeceklerini, aksi takdirde Lozan'ın değişeceğini ve 12 ada ile Batı Trakya'nın tekrar ele alınacağını ifade etmiştir (Hürriyet 28.08.1955). Eğer bu teklif kabul edilmezse ada iki toplum arasında taksim edilmelidir (Erim, 1975: 15). Türkiye'deki muhalefet partileri iç siyaseti bir kenara bırakarak Londra görüşmelerinde hükümetin

¹³ Bu husus İngiliz büyükelçiliği raporlarına da yansımış; "Türkiye'nin coğrafi konumu ve özellikle Bağdat Paktı'na üyeliği ve Türk Hükümeti'nin bu belgenin imzalanmasından bu yana izlediği aktif Ortadoğu politikası, Orta Doğu'daki herhangi bir gelişmenin Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasını etkileyeceğini göstermiştir. Türkiye, 1958'de Ortadoğu'yu karakterize eden toplumsal ve siyasi çalkantılardan son on iki ayda tam anlamıyla payını aldı" ifadeleriyle Türkiye'deki durum İngiltere'ye bildirilmiştir. (FO, 371/144739)

arkasında yer alarak hükümeti desteklemişlerdir (Cumhuriyet; 27.08.1955; Yeni Ulus, 27.08.1955; Zafer, 27.08.1955; Akşam, 27.08.1955).

Londra Konferansı 29 Ağustos 1955'te başlamıştır. İngiltere; NATO ve Bağdat Paktı kapsamında üstlenmiş oldukları görevleri yerine getirebilmeleri için Kıbrıs'a ihtiyaçları olduğunu belirtmiştir. Yunanistan, adada self-determinasyon hakkının tanınması gerektiğini, bunun için de İngiltere'nin adadan tamamen çıkmasına gerek olmadığını, İngiltere'nin istediği takdirde askeri üslerinin bulunmasının hiçbir sakınca teşkil etmeyeceğini bildirmiştir. Türkiye adına söz alan Zorlu, adanın Türkiye için stratejik öneminden bahsetmiş ve Kıbrıs'ın statüsünde bir değişikliğe gerek olmadığını savunmuştur (Vatan, 29.08.1955). İngiltere ise meseleye tamamen kendi açısından ve çıkarları doğrultusunda bakmıştır. Aslında İngilizler için adanın kimde olduğu o kadar önemli değildir. Önemli olan adadaki İngiliz üslerinin geleceğidir. Çünkü bu tarihlerde Mısır ile Süveyş Kanalı problemi yaşamaktadır (Kurat, 1975: 292).

Londra Konferansı daha dağılmadan görüşmelerin kesilmesine 6-7 Eylül olayları olarak bilinen hadiselerin İstanbul'da patlak vermesi neden olmuştur. Konferansın 6 Eylül'de son bulmasının İstanbul'daki olaylar nedeniyle olduğu düşünülürse de, aslında görüşler arasındaki farklılık o kadar derindir ki başka bir sonuç almanın da mümkün olmadığı açıktır (Bilge, 1996: 341).

6 Eylül sabahı İstanbul Ekspres gazetesinde çıkan bir haberde Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı ve evin Yunanlılarca tahrip edildiği bildirilmektedir (İstanbul Ekspres, 06.09.1955). Haber doğru değildir ama kimse haberin doğruluğunu araştırma gereği duymaz. Kitleler halindeki halk Rumlara ait Beyoğlu'ndaki dükkânları indirmeye başlarlar¹⁴. Olay kısa sürede İzmir ve Ankara'ya da sıçramıştır. Özellikle İzmir'de de büyük zarar meydana gelmiş, İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmiştir (Vatan, 07.09.1955). Bayar ve Menderes aynı gün İstanbul'dan Ankara'ya dönmek için Haydarpaşa Garı'na gitmekteydiler. Zorlu ise Londra'daydı. Hükümet ilk kez Kıbrıs konusuna ulusal manada el atmış ciddi ciddi müzakereleri yürütmekteydi. Ancak bu olaylar Londra görüşmelerini tıkamış, sorunun beş yıl dondurulmasına ve Zorlu'nun Ankara'ya eli boş dönmesine neden olmuştur (Cumhuriyet, 08.09.1955). Polis ilk gün müdahale etmeyerek olaylara seyirci kalmış, ikinci gün olaylar kontrol altına alınarak önlenmiştir. Olaylar sonucunda Beyoğlu yerle bir olmuştur. İkinci bir zincirleme olay Ankara'da meydana gelmiştir. Sonuçta birkaç Rum ölmüş, 35 kişi yaralanmış, 5622 bina tahrip edilmiştir. Önce İstanbul Valisi istifa etmiş ve daha sonra da 6-7 Eylül olaylarına "*Milli gençliğin ayaklanması*" diyen İçişleri Bakanı Namık Gedik istifasını sunmuştur. Hükümet "*yağmacılığın ve tahrikçiliğin merkezi beynelmilel kızıl bir örgütçe hazırlandığı tahmin ediliyor*" gerekçesini ileri sürerek "*Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti*"ni kapatmıştır (Cumhuriyet, 09.09.1955). Olayda malı, mülkü yağmalanan vatandaşların zararlarının karşılanması sağlanmıştır. 6-7 Eylül olayları hükümetin iç ve dış siyasetini olumsuz etkilemiştir.

Sonuç

Türkiye yürüttüğü politika sayesinde II. Dünya Savaşı'nın dışında kalmayı başarmıştır. Bu durum, savaş sonrası ortaya çıkan kutuplaşmalarda Türkiye'nin yalnız kalmasına ve yeni sorunlarla karşılaşmasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği, Türkiye üzerinde bir takım taleplerde bulunmuştur. Türkiye'nin bağımsızlığını ve uluslararası saygınlığını zedeleyecek kadar ağır; toprak talebi ve boğazlardan askeri üs istekleri Türkiye'yi son derece zor durumda bırakmıştır. Türkiye, Sovyet tehdidine karşı Batılı ülkelerin desteğini aramaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin hızla yayılmaya başlaması ABD'yi de endişelendirmeye başlamıştı. ABD'nin endişeleri, Türkiye'nin güvenlik kaygıları iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. DP

¹⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, Olayın Siyasi değil tamamen sosyal ve ekonomik nedenlerden kaynaklandığını söylemektedir. (Yalçın, 14.09.1955)

İktidarının ilk günleri bu konuyu kesin çözüme kavuşturmak çabalarıyla geçmiştir. ABD'den ekonomik ve askeri yardım temin edilmişti, fakat süresi belli olmayan ve kesin bir teminat sağlayan ittifak kurulamamıştır. Bu noktada tek çıkar yol görünmüştür; Türkiye NATO'ya katılmalıydı. Bu konuda iktidar ve muhalefet arasında tam bir görüş birliği vardır.

Türkiye, NATO'ya katılıp güvenlik sorununu tamamen çözümlendiği gibi Batı bloğunda yer aldığı da göstermiştir. Türkiye, NATO'ya katıldıktan sonra uluslararası alanda daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Bunun en somut örnekleri bölgesel ittifaklara ağırlık vermesiyle görülmüştür. Türkiye, bölgesel paktlarda ilk adımı Balkanlar'da atmıştır. Sovyetlere karşı bölgede bulunan boşluğu doldurarak Batı bloğunun daha aktif olması sağlanmıştır. Türkiye-Yugoslavya ve Yunanistan arasında imzalanan Balkan Paketi ile NATO arasında bir bağlantı kurularak Yugoslavya da dolaylı bir biçimde Batı'ya entegre edilmeye çalışılmıştır. Ancak pakitin ömrü uzun olmamıştır. Uluslararası gelişmeler pakiti bitirme noktasına getirmiştir. Burada Sovyetler'in Yugoslavya'ya karşı izlediği tavizkar politikalar ve Türkiye-Yunanistan arasındaki Kıbrıs sorunu pakitin fiilen sona ermesine neden olmuştur.

Türkiye'nin Ortadoğu politikası da bu dönemde yeni gelişmelere sahne olmuştur. Atatürk'ün ölümünden sonra Ortadoğu'ya karşı bir ilgisizlik hâkimken DP ile bu politikaya yeni bir politik anlayış getirilmiştir. Türkiye'yi Ortadoğu'da pakt kurmaya iten ABD olmuştur. Bağdat Paketi kurulurken bütün Arap ülkelerinin katılacağı hesap edilmiştir. Pakt, bölgeye Sovyetler Birliği'nin sızmasını ve bölgede etkili olmasını engellemek amacıyla kurulmuştur. Fakat 1952 yılından itibaren Mısır'da gelişen Nasır hareketi Araplar arasında milliyetçilik duygusunu körüklemiş, Mısır'ın lider ülke gibi davranmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler Bağdat Paketi'ni Mısır alternatifi politikaların merkezine oturtmuştur.

Bağdat Paketi beklentileri karşılayamamıştır. Arap dünyasından pakta, sadece Irak katılmıştır. Diğer ülkeler pakta iyi gözle bakmadıkları gibi alternatif işbirliği geliştirme gayretine girişmişlerdir. Bu durum pakitin amacına ulaşmasına mani olduğu gibi Sovyetler'in Ortadoğu'ya girmesini de kolaylaştırmıştır. Sonuç olarak bu dönemde Türkiye uluslararası meselelerde sürekli Batılı ülkelerle birlikte hareket etmiştir. Gerek Balkanlar'da gerekse Ortadoğu'da oluşturulan paktlar başarılı olmamıştır. Fakat dönem içerisinde Türkiye'ye karşı yönelen tehditler de amacına ulaşamamıştır.

Kaynakça

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]

İngiltere Dışişleri Bakanlığı Arşivi

Ayın Tarihi

TBMM Tutanak Dergisi

Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Ankara 1946

Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2012

Akşam

Barron's National Business and Financial Weekly (1942-1987)

Cumhuriyet

Ulus

Milliyet

İstanbul Ekspres

Vatan

The Times

Yeni Ulus

Zafer

Aydemir, Ş. S. (1993). *Menderes'in Dramı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Armaoğlu, F. (1991). *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Armaoğlu, F. (1992). *20. Yüzyıl Siyasi Tarih 1914-1980*. I, Ankara.

Avcıoğlu, D. (1979). *Türkiye'nin Düzeni*. IV, İstanbul.

Aydoğan, M. (1999). *Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye*. II, İstanbul.

Ahmad, F. (1999). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Alagon, Y. (Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Bayar, C. (1986). *Başvekilim Menderes*. Bozdağ, İ. (Haz.). İstanbul.

Bayar, C. (1991). *Bir Darbenin Anatomisi*. Bozdağ, İ. (Haz.). İstanbul.

Burçak, R. S. (1998). *On Yılın Anıları 1950-1960*. İstanbul.

Barutçu, F. A. (1977). *Siyasî Anılar*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Bozdağ, İ. (1986). *Celal Bayar*. İstanbul.

Canatan, Y. (1996). *Türk-İrak Münasebetleri (1926-1958)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*. Ankara: İmge Yayınevi.

Erkin, F. C. (1987). *Dışişlerinde 34 Yıl*. II/1, Ankara.

Erim, N. (1975). *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*. Ankara.

Fersoy, O. C. (1971). *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*. İstanbul.

Goloğlu, M. (1982). *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*. İstanbul.

Kutay, C. (1982). *Üç Devirden Hakikatler*. İstanbul.

Lewis, B. (1991). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Kıratlı, M. (Çev.). Ankara: TTK.

Melek, F. (1994). *Hepsi Geldi Geçti*. İstanbul.

Öke, M. K. (1991). *Unutulan Savaşın Kronolojisi*. İstanbul.

Özdemir, H. (1995). *Türkiye Cumhuriyeti*. İstanbul: Öz Yayıncılık.

Ünal, O. (1994). *Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Us, A. (1966). *1930-1950 Hatıra Notları*. İstanbul.

Uyar, H. (1998). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. İstanbul: Boyut Kitapları.

Uçarol, R. (1982). *Siyasi Tarih*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Sander, O. (1979). *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*. Ankara.

Sever, A. (1997). *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958*. İstanbul: Boyut Kitapları.

Tanyeli, H. ve Topsakal, A. (1959). *İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi 1950-1958*. II, İstanbul.

- Tunay, B. (1970). *Menderes Devri Anıları*. İstanbul.
- Toker, M (1990). *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turan, Ş. (2000). *Türk Devrim Tarihi (Çağdaşlaşma Yolunda Yeni Türkiye)*. IV/2, Ankara.
- Yeşilyurt, S. (2000). *Atatürk İnönü Kavgası*. Ankara: Hiv Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1996). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Gönen, Y.S. (Çev). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçlar, B. (1996). *Recep Peker*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı/Samsun.
- Bayar, C. (23.7.1974). "Bayar" Günaydın.
- Bazoğlu Sezer, D. (1997). Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye'nin İttifaklar Politikası. Sosyal, İ. (Haz.), *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç* içinde (s. 441-464), Ankara: TTK.
- Bilge, A. S. (1996). Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye-Sovyetler Birliği Münasebetleri. Gönlübol, M. (Ed.), *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)* içinde (337-427), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erkmen, A. (2020). Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Üyeliğin TBMM'de Kabulü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 1024-1049.
- Erhan, Ç. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2001). 1945-1960 Filistin Sorunu. Oran, B. (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar* içinde (s. 635-648), I, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M. (2001). 1945-1960 Yunanistan'la İlişkiler. *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar* içinde (s. 576-614), Oran B. (Ed.), I, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2001). 1945-1960 Arap Devletleriyle İlişkiler. *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar* içinde (s. 615-634), Oran, B. (Ed.), I, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gönlübol, M. ve Ülman, H. (1996). İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)* içinde (s. 190-334), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kurat, Y. T. (1975). Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973. *Bellekten*, XXXIX/154, Nisan, 265-308.
- Koçlar, B. (2002). Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet Muhalefet İlişkisi. Güzel, H. C. (Ed.), *Türkler* içinde (754-764), XVI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koçak, C. (1997). Siyasi Tarih (1923-1950). Akşin, S. (Ed.), *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye* içinde (s. 85-173), IV, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özgişi, T. (2012). Demokrat Partinin Balkan Politikaları Bağlamında Balkan İttifakı ve Projesi. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 22, 135-163.
- Sander, O. (2000). Türkiye'nin Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri. Fırat, M. (Haz.), *Türkiye'nin Dış Politikası* içinde (s. 71-99), Der. Melek Fırat, Ankara 2000.
- Serbest, M.B. (2016). Bağdat Paketi'nin Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (3), 401-424.

Yücebaş, F. (2021a). Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkilerinde Eksen Kayması. *Türkiye-Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını*. Topsakal, İ ve Zengin, İ.K. (Ed.), Ankara: Nobel Yayınevi, (s. 115-136).

Yücebaş, F. (2021b). 1950-1960 Yılları Arası “Türk Dış Politikası Özelinde” DP-CHP Siyasi Mücadelesi. *1950’li Yıllarda Türkiye Devlet-Siyaset-Dış Politika-Eğitim-Güvenlik-Ekonomi*, Erkan Afşar (Ed.), İstanbul: Hiperyayın, (s. 101-140).

Yalçın, H. C. (14.09.1955). “En Tehlikeli Cephe”, *Yeni Ulus*.